

УДК 168.522 (437)
ББК 63.3

Петро Федорчак

ПОЛІТИЧНЕ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (1945 – ПОЧАТОК 1948 рр.)

У статті аналізуються політичне й соціально-економічне становище, міжнаціональні взаємини в Чехословацькій Республіці в перші роки після Другої світової війни. Досліджено, що на демократизацію суспільно-політичного життя Чехословаччини негативно вплинуло нав'язання їй радянського досвіду соціалістичного будівництва.

Ключові слова: політичне становище, демократизація, планова економіка, соціальна політика.

Відродження Чехословацької Республіки розпочалося напередодні визволення чеських і словацьких земель від фашистської окупації. У березні 1945 р. на переговорах у Москві між представниками Чехословацького лондонського еміграційного уряду, Словацької національної ради, московського закордонного бюро КПЧ і за участю лідерів чеських (Національно-соціалістичної, Соціал-демократичної, Народної) і словацьких (Демократичної, Комуністичної) партій було вирішено утворити Національний фронт чехів і словаків (НФЧС). До його складу ввійшли представники політичних партій – учасників московських переговорів. НФЧС став політичною базою нової влади [7, с.53; 12, с.582]. Існували також чеський і словацький національні фронти.

Об'єднання антифашистських сил у рамках НФЧС завершилося створенням коаліційного уряду на чолі з лівим соціал-демократом Здеником Фірлінгером і прийняттям його програми, в основу якої було покладено проект КПЧ. Відновлену посаду президента обійняв Е.Бенеш. Було відновлено також Конституцію 1920 р., у яку внесено зміни й доповнення згідно з програмою НФЧС [12, с.582].

Отже, створення НФЧС здійснилося внаслідок об'єднання антифашистських сил в єдиний політичний блок. Уперше, увійшовши до складу уряду, комуністи змушені були враховувати вплив на населення країни інших політичних сил і ділити з ними владу. Визнаючи це, їхній лідер К.Готвальд заявив: “Ми самі управляти не можемо, і вони самі управляти не можуть. Вони не можуть управляти без нас, а ми без них. При цьому вони – більше без нас, ніж ми – без них. Залишається необхідність співпрацювати з іншою політичною групою, яка змушена з нами співпрацювати” [9, с.421].

Об'єднанню чехословацького суспільства посприяла й активна участь у визволенні від фашистської окупації його земель держав антигітлерівської коаліції.

5 квітня 1945 р. у словацькому м. Кошице вперше обнародовано програму уряду (Кошицька програма). У ній наголошувалося, що “новий уряд повинен бути урядом широкого Національного фронту чехів і словаків”, а у своїй політиці опиратися на вибрані й контрольовані народом народні національні комітети [8, с.235; 6, с.59]. Програма ставила завдання звільнити від окупації Чехію й Словаччину, забезпечити для суспільства демократичні права та свободи, проголошувалася рівноправність чехів і словаків, самобутньою визнавалася словацька нація. На території Словаччини передбачалося функціонування національних органів влади. У програмі наголошувалося на необхідності економічного вирівнювання обох республік. Однак у ній не визначалися форма майбутнього державного устрою та компетенції загальнодержавних і словацьких органів влади [8, с.235; 9, с.420].

Згідно з програмою, долю Підкарпатської Русі (Закарпатської України) повинно було визначити її населення [8, с.236]. Прибічників фашистів – німців і угорців передбачалося позбавити чехословацького громадянства, а військових злочинців і колабораціоністів судити. Заборонялася діяльність фашистських партій та організацій [8, с.236; 9, с.420]. У програмі наголошувалося на необхідності здійснити економічні перетворення, зокрема, підпорядкувати національному управлінню підприємства німців й угорців,

а також вітчизняних зрадників і колабораціоністів, підпорядкувати державному керівництву грошову й кредитну системи, ключові промислові підприємства тощо [8, с.236; 9, с.420]. У програмі відзначалося, що чехословацький уряд буде здійснювати співробітництво з Радянським Союзом на всіх напрямках [6, с.58].

Створення НФЧС, чехословацького уряду та проголошення Кошицької програми посприяли об'єднанню чехів і словаків у відродженій Чехословацькій державі.

Після розгрому фашизму змінилися кордони Чехословацької Республіки (ЧСР): до Радянської України була приєднана Підкарпатська Русь (Закарпатська Україна). ЧСР були повернуті відібрані від неї території після Мюнхенської змови та першого Віденського арбітражу. Територія ЧСР після війни становила 127 827 кв. км. Між ЧСР і СРСР уперше було встановлено кордон довжиною 98,5 км. У 1946 р. населення країни налічувало 12,1 млн осіб. 8,7 млн осіб проживало в чеських землях, а 3,4 млн – у Словаччині. Чехи та словаки склали 95% населення ЧСР [5, с.389; 10, с.6–8].

У 1945–1948 рр. у Чехословаччині, як і в інших країнах Центрально-Східної Європи, утвердився режим “народної демократії”. Здійснені тут перетворення комуністи кваліфікували “як національно-демократичну революцію”. Через “народну демократію” вони вважали можливим здійснити перехід до соціалізму за прикладом СРСР [10, с.9–10].

У країні встановилася багатопартійна система. У Чеський національний фронт увійшли чотири партії. Найбільш активно в ньому діяла КПЧ, яка восени 1945 р. налічувала 713 тисяч осіб. Для посилення впливу на населення ця партія свої первинні організації створювала за територіально-виборчим принципом, яких у 1945 р. було 11 тис. У 1946 р. у складі КПЧ робітники становили 57,7% [10, с.12]. КПЧ свою мету вбачала в створенні соціалістичного ладу радянського зразка. Співпрацю з іншими політичними силами вона поєднувала з класовою боротьбою. Комуністи посіли ключові посади в уряді.

У політичному житті країни важливе місце належало Чехословацькій соціал-демократичній партії (ЧСДП), яка наприкінці 1945 р. нараховувала 212 тис. осіб, об'єднаних у більш ніж 5 тис. побудованих за територіально-виборчим принципом місцевих організацій. Очолена З.Фірлінгером ліва частина членів цієї партії співпрацювала з комуністами. Очолюване В.Майером праве крило партії не йшло на зближення з компартією. Дотримуючись соціалістичної орієнтації, програма ЧСДП наголошувала на потребі розвивати демократію [10, с.15–16].

Чисельною за своїм складом була Чехословацька національно-соціалістична партія (ЧНСП). На початку 1946 р. в її лавах налічувалося 580 тис. осіб. Ідеолог цієї партії Е.Бенеш пропагував конвергенцію капіталістичної й соціалістичної систем і вважав можливим на основі використання їх кращих рис створення третьої системи. Він визнавав необхідним побудувати соціалізм поступово, без насильства та диктатури пролетаріату. Керуючись ідеями Е.Бенеша, ЧНСП критикувала класовий соціалізм і була прихильницею чеського національного соціалізму. Головою ЧНСП був П.Зенкл, а генеральним секретарем – В.Крайїна [10, с.16–18].

У Чеський Національний фронт увійшла й Народна партія (НП), яка в 1945 р. налічувала 344 тис. осіб, в основному селян. Головою НП був Й.Шрабек. НП пропагувала необхідність утверджувати християнську солідарність, домагатися соціальної справедливості, створити новий економічний і соціальний лад [10, с.19–20].

У складі Словацького Національного фронту було дві партії: комуністична й демократична. Комуністична партія Словаччини (КПС) у 1945 р. нараховувала 180 тис. осіб. Її в липні 1945 р. очолив В.Широкий. Не заперечуючи проти цілісності Чехо-Словацької держави, учасники словацького національного повстання Г.Гусак, К.Шмідке, Л.Новомеський, які входили до складу керівництва КПС, виступали за федеративну її побудову. Вони вважали необхідним провести в Словаччині, порівняно із Чеськими землями, глибші соціально-економічні перетворення, що зумовлювалося відставанням їхньої республіки [10, с.20–21].

У Демократичній партії (ДП) у кінці 1945 – на початку 1946 рр. нараховувалося від 200 до 230 тис. осіб. Її очолювали Я.Урсіні та Й.Летріх. ДП вважала, що Чехословацька Республіка повинна бути державою трьох рівноправних народів – чехів, словаків і підкарпатських українців. Вона вважала опорою держави селянство, виступала за визнання національної самобутності словаків, домагалася демократизації в галузі економіки, проведення аграрної реформи й індустріалізації Словаччини. Зовнішню політику ДП пропонувала спрямувати насамперед на зміцнення співробітництва зі слов'янськими народами та дружніми країнами [10, с.21–23].

На політичне життя країни тоді ж впливали й масові організації населення, зокрема, професійні спілки. У 1945 р. у Чеських землях вони об'єднували 1,5 млн, а в Словацьких – близько 200 тис. осіб. У 1946 р. чеські й словацькі профспілки об'єдналися. Центральну раду профспілок очолював комуніст А.Запотоцький. Політичну активність також проявляли Єдина спілка чеських землеробів, Єдина спілка словацьких селян, Спілка чеської молоді, Спілка словацької молоді, жіночі спілки, об'єднання учасників руху Опору [5, с.396; 10, с.24–25]. На місцях владу зосереджували у своїх руках національні комітети (НК). У їхньому складі переважали комуністи [10, с.25].

У жовтні 1945 р. почали функціонувати створені партіями НФЧС однопалатні Тимчасові національні збори (ТНЗ), які склалися з представників усіх політичних партій – 200 делегатів від Чеських земель і 100 – від Словаччини [2, с.438]. ТНЗ належало підтвердити функції президента ЧСР і підготувати вибори в Законодавчі національні збори ЧСР (ЗНЗ) [10, с.26].

У Словаччині повнота влади належала Словацькій національній раді (СНР), яку спочатку очолювали Я.Урсіні від ДП і К.Шмідке від КПС. Виконавчим органом ради був Корпус уповноважених (КУ) [10, с.27]. Діяльність цих органів обмежувалася, оскільки питання оборони, зовнішньої політики, торгівлі, фінансів та ін. входили в компетенцію центральної державної влади.

У післявоєнні роки здійснювалося формування органів адміністративного управління, судочинства, армії тощо. Особливу увагу партії НФЧС звертали створенню силових державних структур. Однак комуністам удалося очолити Корпус національної безпеки, окремі органи Міністерства внутрішніх справ та їхні численні місцеві відділи [2, с.438; 10, с.38].

Дещо інша ситуація склалася в кадровому складі чехословацької армії. Міністром оборони було призначено командира створеного на території СРСР 1-го Чехословацького армійського корпусу в СРСР безпартійного Л.Свободу, який співпрацював з комуністами. Незважаючи на оновлення офіцерського складу, старі офіцерські кадри в перші повоєнні роки становили 70% офіцерського корпусу, хоч комуністи в армії посили провідні армійські посади [2, с.438; 10, с.38].

З метою посилення впливу на ситуацію в Чехословаччині, спрямування її політичного й економічного розвитку та здійснення за ним контролю Москва направляла в цю країну своїх радників. Зокрема, у 1945 р. у відомствах Міністерства оборони ЧСР налічувалося 86 радянських офіцерів-радників [10, с.38]. Їхнім основним завданням було спрямовувати командний корпус чехословацької армії на її будівництво за радянським зразком. Розгалужена структура радянських радників уже в перші післявоєнні роки діяла в багатьох державних і господарських органах.

Згідно з Кошицькою програмою, у післявоєнні роки вирішувалося питання про виселення із ЧСР німців й угорців, які сприяли її розпаду в 1938–1939 рр. Це виселення зумовлювалося й необхідністю уникнути небезпеки існуванню Чехословацької держави. З країни виселялися і ті німці й угорці, які оселилися в ній після прийняття Мюнхенської угоди. У перші повоєнні роки було виселено з ЧСР 3 млн осіб німецької національності. Переселення уникнули лише антифашисти [2, с.439].

Виселення із ЧСР угорців здійснювалося на базі складеної в лютому 1946 р. між її урядом та урядом Угорської народної республіки (УНР) угоди про обмін населення.

До 1958 р. із ЧСР в УНР переїхало 89 660 угорців, а з УНР у ЧСР – 7 1787 словаків [10, с.35]. У Словаччині відбувалася ресловакізація, оскільки частина угорців, пристосувавшись до існуючого режиму, змінювала свою національність на словацьку. Часто ця акція проводилася примусово під загрозою репресій із боку словацьких властей. До 1948 р. було “ресловакізовано” 326 769 угорців [10, с.35]. Чехословацькі власті переселяли угорців також у Судетську область та в інші райони. Вони ліквідували місця їхнього компактного проживання.

Влада здійснювала каральні акції щодо нацистських злочинців, зрадників чеського та словацького народів. З метою їх покарання президент Е.Бенеш у червні 1945 р. підписав декрет про створення Надзвичайних народних суддів. Винесені ними вироки підсудним не підлягали оскарженню й виконувалися негайно. У Празі й Братиславі створено Національні суди для покарання за злочини державного масштабу [10, с.36–37]. Національний суд у Празі розглянув справи керівників Протекторату. Е.Гаха після ув'язнення помер у тюремній лікарні, з дев'яти міністрів Протекторату, справи яких розглянув суд, чотири були засуджені на різні терміни ув'язнення. Суди винесли 713 смертних вироків, 741 особу засуджено до пожиттєвого ув'язнення, а майже 20 тис. осіб – до різних термінів ув'язнення [10, с.37]. На основі судового вироку було страчено В.Туку й ряд інших членів колишнього словацького уряду. Звинувативши колишнього президента словацького уряду Й.Тісо в розколі ЧСР, службі фашистській Німеччині, веденні війни проти Польщі й СРСР і злочинах проти народу, суд виніс йому смертний вирок [12, с.589; 10, с.55].

Виконання Кошицької програми уряд Чехословаччини спрямував на відновлення народного господарства, яке зазнало значних утрат у роки війни, і здійснення соціально-економічних перетворень. Партії НФЧС домагалися демократизації економіки. Передусім увага була зосереджена на запровадженні національного управління промисловими, фінансовими та сільськогосподарськими підприємствами, які належали німецьким й угорським власникам, а також чехам і словакам, що сприяли розчленуванню Чехословаччини. Це здійснювалося на основі підписаного в травні 1945 р. декрету президентом Е.Бенешом. Національне управління було введено на більш ніж 10 тис. промислових підприємств, на яких працювало майже 1 млн осіб. Воно також було запроваджено на 40 тис. ремісничих підприємств і 80 тис. сільських господарств [2, с.439; 10, с.39].

У жовтні 1945 р. було видано декрет про націоналізацію шахт і деяких промислових підприємств – гірничих, енергетичних, металообробних, воєнної промисловості, хіміко-фармацевтичної та ін. [6, с.83–85]. У цьому документі зазначалося, що “у результаті націоналізації держава стає власником націоналізованих підприємств” [6, с.85]. Отже, саме так у Чехословаччині здійснювалося одержавлення промисловості.

У 1946 р. на націоналізованих підприємствах було зайнято 61% робітників і службовців. У країні поряд з державними продовжували існувати приватні підприємства, зокрема, малі та середні підприємства, на більшості з них налічувалося до 50 працівників. У приватній власності залишалася торгівля [10, с.40]. У трудових колективах створювалися фабрично-заводські ради, які впливали на виробництво та брали участь у розробці й прийнятті рішень щодо заробітної плати, окладів, звільнення працівників тощо [11, с.56; 3, с.112].

Згідно з Кошицькою програмою, проводилася аграрна реформа. У травні-липні 1945 р. на її першому етапі конфіскована земля колабораціоністів, німців й угорців, які підтримували окупантів, передавалася сільськогосподарським робітникам, безземельним і малоземельним селянам у розстрочку за незначну плату [10, с.40]. У Чеських землях до літа 1946 р. було конфіковано 2,5 млн га землі [5, с.404]. Для селян виділялися худоба, насіння та сільськогосподарський реманент.

Повільніше, ніж у Чеських землях, відбулася аграрна реформа в Словаччині. Тут була недостатня кількість необхідної для перерозподілу землі, на яку претендувала

сільська біднота. До 1948 р. у Словаччині було конфісковано лише 72 тис. га землі [5, с.404].

У повоєнні роки в Чехословаччині складними залишалися міжнаціональні відносини. Особливе незадоволення виявляли словаки, які вели боротьбу за незалежність. Із цією метою словацькі емігранти створили за кордоном різні об'єднання, які піднімали словацьку проблему на міжнародному рівні. Зокрема, у березні 1945 р. Словацька національна рада в Лондоні в меморандумі урядам США, Великобританії та Франції закликала не допустити входження Словаччини до складу Чехословацької Республіки. Заснований Ф.Дурчанським в Італії Словацький комітет дії подав для розгляду на Паризькій мирній конференції в 1946 р. три меморандуми, у яких вимагалось визнати Словаччину переможеною країною й не допустити її входження до складу Чехословацької Республіки, провести в Словаччині референдум і ліквідувати ЧСР як штучно створену державу. У відозві до словацького народу цей комітет закликав домогтися звільнення Словаччини “з-під чеської та радянської окупації” [3, с.114].

Рух за незалежність ширився й безпосередньо в Словаччині. Цього домагалася створена на початку 1945 р. організація Словацька таємна допомога. Діяли тут і підпільні групи, які видавали нелегальну пресу, поширювали листівки [3, с.114].

Для визначення компетенції центральних і словацьких органів влади на основі Кошицької програми в Прагу 31 травня 1945 р. прибула словацька делегація, яка мала намір домагатися створення чеських національних органів і федерації ЧСР. Однак КПЧ, як й інші чеські політичні партії, заперечила необхідність здійснити федералізацію країни. ЦК КПЧ, а під його впливом і ЦК КПС, домоглися того, що переговори обмежилися лише визначенням компетенцій центрального уряду й СНР. За досягнутою на переговорах угодою, відомою в історіографії як перша празька угода, словацька сторона зберегла свої законодавчі й виконавчі органи, але змушена була відмовитися від ідеї федералізації й погодилася на збереження в Чеських землях управління центрального уряду. Угода розширила перелік спільних питань, які належало вирішувати центральним і словацьким органам управління. Це обмежувало права словацьких державних органів [10, с.28–29].

Перша празька угода не усунула суперечок між словацькими й центральними органами влади. У Словаччині посилювалися незадоволення чеським централізмом.

Партії НФЧС, незважаючи на розбіжності, ішли на компроміси й співробітництво. У червні 1945 р. національні соціалісти, комуністи й соціал-демократи уклали угоду про створення Соціалістичного блоку, який, як передбачалося, повинен був виражати інтереси трудящих міста й села та проводити в життя урядову програму. Цей блок формально не розпускався, однак розбіжності між партіями в підходах до націоналізації та розв'язання інших проблем посприяли тому, що він фактично перестав існувати вже в кінці 1945 р. [4, с.8–14; 3, с.112].

У квітні 1946 р. між центральним урядом і СНР відбулися нові переговори, які завершилися підписанням другої празької угоди. Вона ще більше звузила права Словаччини, оскільки президента було наділено рядом прав, що до цього належали СНР. Угода зобов'язала СНР і КУ узгоджувати свою діяльність із центральними органами [10, с.30–31].

Напередодні призначених на травень 1946 р. виборів у Законодавчі національні збори всі партії НФЧС включилися в боротьбу за оволодіння голосами виборців. Найбільш гострою вона була між КПЧ і ЧНСП. Завдяки конкретній програмі щодо перетворень у країні в найближчі роки, КПЧ домоглася переваги в боротьбі за виборців порівняно із ЧНСП [10, с.46].

У Словаччині впливовішою за КПС була ДП. У ході підготовки до виборів у березні 1946 р. частина її членів створили Партію свободи. Словацькі соціал-демократи ініціювали створення Партії праці. Ці нові словацькі партії були прийняті в НФ і вступили в передвиборну боротьбу за голоси виборців [10, с.47–48].

У травні 1946 р. у виборах у ЗНЗ узяло участь 95% виборців. У Чехії комуністи отримали 43,26% голосів, національні соціалісти – 25,21%, Народна партія – 20,6%, соціал-демократи – 14,95% [11, с.41; 10, с.49]. У Словаччині на виборах перемогла ДП, яка отримала 62% голосів виборців, а КПС – лише 30,37% [11, с.41; 10, с.49]. Загалом у парламенті комуністи одержали 114 мандатів із 300 [2, с.441]. Вибори до ЗНЗ підтвердили, що в НФЧС ще збереглася нестійка рівновага політичних сил. Однак КПЧ займала в ньому ключові позиції.

Перемога ДП у Словаччині викликала тривогу в чеському суспільстві та звинувачення словаків у сепаратизмі. НФЧС, з метою обмеження повноважень словацьких національних органів, зобов'язав СНР і далі узгоджувати проекти своїх рішень із центральним урядом. Йому було підпорядковано КУ, голова якого отримав статус міністра [4, с.8–14; 10, с.51]. Це було відображено в прийнятому в червні 1946 р. урядом документі, названому третьою празькою угодою. За активної підтримки представників КПС її схвалила СНР. Поновлену після виборів СНР очолив Й.Летріх (ДПС), а КУ – Г.Гусак (КПС) [12, с.589; 10, с.51–52].

Підпорядкування центральним властям, згідно з трьома празькими угодами, по суті перетворило словацькі державні органи в безвладні установи.

У липні 1946 р. було створено новий уряд ЧСР, який очолив лідер КПЧ К.Готвальд. Із 26 постів цього уряду 9 посіли комуністи, по 4 дісталися національним соціалістам, соціал-демократам і словацьким демократам, а інші – людовцям і безпартійним. Комуністи отримали одну з посад віце-прем'єрів та очолили 7 провідних міністерств [2, с.441; 10, с.52].

Нова урядова програма була спрямована на зміцнення “народно-демократичного ладу” і врахування національних особливостей країни в переході до соціалізму. Такої тактики домагалися комуністи під впливом свого лідера К.Готвальда. Вважаючи необхідним у побудові соціалізму брати до уваги національну специфіку ЧСР, він твердив, що “ми переживаємо в нашій республіці своєрідний розвиток, який не можна втиснути в який-то шаблон і при якому ми повинні шукати наші власні шляхи, наші власні методи, нашу чеську і словацьку політику...” [1, с.11]. Отже, К.Готвальд допускав можливість іншого шляху при переході до соціалізму, ніж радянський.

Спочатку Й.Сталін визнавав можливим у країнах “народної демократії” у побудові соціалізму зважати на їхні особливості. Однак згодом він заперечував подібні ідеї, стверджуючи, що ці країни повинні розвиватися за радянським зразком [3, с.113].

У Чехословаччині все більше виявлялися ознаки тоталітарного режиму, який, як і в ряді інших держав, був названий “народною демократією”. Уряд країни спрямовував програму на зростання соціалістичного сектору й в основному орієнтувався на зв'язки із СРСР і з державами, які називали себе соціалістичними [3, с.113].

За зразком СРСР Чехословаччина запровадила централізоване планування розвитку економіки. 28 жовтня 1946 р. Е.Бенеш підписав закон про дворічний план відбудови й розвитку народного господарства на 1947–1948 рр. [3, с.113]. Цим планом передбачалося, порівняно з довоєнним часом, збільшити промислове виробництво на 10%, а в сільському господарстві досягти довоєнного рівня [10, с.53–54].

У 1946 р. було прийнято закон про обмеження земельної власності 150 га сільськогосподарських угідь або ж 250 га всієї землі [10, с.54].

У липні 1947 р. уряд ЧСР вирішив узяти участь у міжнародній конференції в Парижі, присвяченій “плану Маршала”, на яку він одержав запрошення. Чехословаччина прагнула скористатися цим планом для прискорення відбудови господарства. Необхідність цього зумовлювалася й тим, що до війни її економіка розвивалася в тісному зв'язку з економікою західноєвропейських країн.

Однак Й.Сталін зажадав, щоб чехословацьке керівництво скасувала своє рішення щодо участі в паризькій конференції [6, с.135–137]. Відмова від прийняття “плану

Маршала” посилила залежність уряду ЧСР від СРСР і посприяла втраті Чехословацькою економічних зв’язків із Заходом [11, с.59–60].

У вересні 1947 р. у Шклярській Порембі (Польща) на нараді дев’яти компартій було створено Інформаційне бюро комуністичних і робітничих партій (Комінформ) [10, с.59]. Його діяльність спрямовувалася на зміцнення монопольної влади комуністичних партій у кожній країні та посилення на них радянського впливу.

Участь КПЧ у створенні Комінформу сприяла її прагненню до монопольного становища в чеському суспільстві. З метою позбавлення впливу на нього ЧНСП, НП, ДП та інших політичних партій КПЧ повела проти них боротьбу. Передусім головний удар вона спрямувала проти ДП, яка мала сильні позиції в Словаччині. Її керівництво комуністи звинуватили в “легалізації людацтва” (прихильників забороненої Глінківської словацької народної партії) і намаганні підірвати безпеку країни. У вересні 1947 р. у пресі було опубліковано сфальсифіковане повідомлення про викриття “антидержавної змови в Словаччині” [10, с.60]. У намаганні розчленити ЧСР і відновити Словацьку державу були звинувачені видатні діячі ДП. Звинувачено було в антидержавній діяльності й ув’язнено віце-прем’єра Я.Урсіні [10, с.61]. Некомуністичним партіям не вдалося об’єднатися в боротьбі проти комуністів. Їх стосунки з КПЧ загострювалися.

У 1947 р., у зв’язку з небаченою посухою й ініціативою КПЧ, близько 35 тис. мільйонерів було зобов’язано сплатити податок для допомоги селу. На прохання чехословацького уряду Москва доставила в ЧСР на вигідних умовах 600 тис. т зерна. У ЧСР Радянський Союз також направив сировину для промисловості [12, с.588; 10, с.63–65]. Це посилювало вплив комуністів на населення, а також посприяло підтримці їхньої політики лівими силами інших партій. Опорою КПЧ були МВС і Корпус національної безпеки.

Зближення комуністів з незаможними прошарками населення на початку 1948 р. посприяло їхнім вимогам припинити махінації з текстилем в оптовій торгівлі, націоналізувати зовнішню й оптову торгівлю, продовжити націоналізацію промислових підприємств та обмежити приватне землекористування [10, с.65].

Обмежившись парламентськими формами боротьби, некомуністичні партії в Чехословацькій не змогли перемогти комуністів у здобутті влади, що підтвердилося лютовими подіями 1948 р.

1. Всесвітня історія. Країни Центральної та Південно-Східної Європи в 1943–1993 рр. : зб. матеріалів і метод. рек. для викл., студ., учнів та абітурієнтів. – К., 1993. – 94 с.
2. Газін В. П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2002 роки) / В. П. Газін, С. А. Копилов ; [за ред. А. О. Копилова]. – К. : Либідь, 2004. – 622 с.
3. Коротка історія Чехії і Словаччини / за ред. П. С. Федорчака. – Івано-Франківськ : Плай, 1999. – 167 с.
4. Кріль М. М. Суспільно-політичний розвиток Словаччини, 1945–1955 рр. : тексти лекцій / М. М. Кріль. – Львів, 1996. – 54 с.
5. Краткая история Чехословакии. С древних времен до наших дней / [отв. ред. А. Х. Клеванский и др.]. – М. : Наука, 1988. – 575 с.
6. Постоловський Р. М. Встановлення тоталітарних режимів у країнах Центральної та Південно-Східної Європи (1944–1953 рр.) : хрестоматія для студ. іст. ф-тів вищ. навч. закл. України / Р. М. Постоловський, Є. П. Пугач, С. Ю. Страшнюк. – Х. : Бізнес Інформ, 2000. – 472 с.
7. Терехов В. П. Политика Чехословацкой национально-социалистической партии на начальном этапе национально-демократической революции (май 1945 г. – май 1946 г.) / В. П. Терехов // Славяноведение. – 1992. – № 3. – С. 53.
8. Хрестоматія по історії южных и западных славян : в 3 т. Т. 3 : Новейшая история / отв. ред. Д. Б. Мельцер, Г. И. Чернявский. – Мн. : Университетское, 1991. – 413 с.
9. Чехия и Словакия в XX веке. Очерки истории : в 2 кн. Кн. 1. – М. : Наука, 2005. – 453 с.
10. Чехия и Словакия в XX веке. Очерки истории : в 2 кн. Кн. 2. – М. : Наука, 2005. – 558 с.
11. Шик О. Весеннее возрождение – иллюзии и действительности / Ота Шик ; пер. с чеш. – М. : Прогресс, 1991. – 391 с.
12. Яровий В. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн. XX століття : підруч. для вищ. навч. закл. / В. Яровий. – К. : Генеза, 2005. – 816 с.

В статье анализируются политическое и социально-экономическое положение, международные отношения в Чехословацкой Республике в первые годы после Второй мировой войны. Отражено, что на демократизацию общественно-политической жизни Чехословакии отрицательно повлияло навязывание ей советского опыта социалистического строительства.

Ключевые слова: политическое положение, демократизация, плановая экономика, социальная политика.

The article has the analyses of the political, socio-economic situation, interethnic relations in Czechoslovakian republic during the first years after the Second World War. The author shows that the obtrusion of Soviet experience of socialist building has had a negative influence on socio-political life of Czechoslovakia.

Keywords: political situation, democratization, planned economy, social policy.

УДК 329.052
ББК 66.024.26

Микола Геник

УТВЕРЖДЕННЯ ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В ПОЛІТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЯХ ПОЛЬСЬКОЇ ОПОЗИЦІЇ

Проблема української державності була одним з пріоритетних питань у польських концепціях визвольної боротьби та розглядалася як ключова передумова для розпаду СРСР і формування нової системи безпеки регіону. Поразка “Solidarności” послужила могутнім стимулом для усвідомлення польською опозицією необхідності підтримки визвольних рухів східних сусідів та координації антитоталітарної боротьби. Послідовна підтримка польською опозицією ідеї української державності створила надійну платформу для польсько-українського примирення.

Ключові слова: польська опозиція, українська державність, українсько-польське примирення.

Досягнення Гельсінських домовленостей 1975 р. створило нові умови для перспектив визвольних рухів Центрально-Східної Європи (ЦСЄ). Незацікавленість західних демократій в активній підтримці визвольної боротьби народів з-за “залізної завіси” і глибокі кризові явища в соціалістичному таборі детермінували перехід ініціативи визвольної боротьби від еміграції до антитоталітарних опозиційних рухів. Проблема української незалежності й державності розглядалася як ключове питання для розпаду СРСР та формування нової системи безпеки регіону.

Українське питання завжди було предметом дискусій у польській політичній думці, однак воно актуалізувалося з наближенням краху соціалістичного табору й розпаду СРСР. У польській політичній думці викристалізувалося два напрями стосовно ставлення до проблеми української державності, які загалом були продовженням лінії Р. Дмовського та Ю.Пілсудського.

Ідеолог ендеків Є.Гертих деякий час пропагував у паризькому місячнику “Noguzonty” концепцію фінляндизації Польщі, тобто нейтральність щодо Росії. Із часом його погляди стали еволюціонувати та чіткіше кристалізуватися в напрямку польсько-російського союзу, умовою якого мало би бути невтручання Польщі в національні проблеми східного сусіда. У травні 1982 р. у своїй праці “Co gobis” він писав: “На мою думку, інтереси Росії полягають у тому, щоб поза її західним кордоном існувала дружня країна, яка гарантуватиме їй безпеку перед можливим нападом у разі її заабсорбування в конфлікти на інших її кордонах чи у внутрішні клопоти... Також інтереси Польщі полягають у тому, щоб бути союзною з Росією державою й мати в ній на випадок збройної чи дипломатичної загрози запліччя й опору (...) Це означає не бути осамітненими або ще гірше – відчувати загрозу з обох боків”. Показовим є передрук статей Є.Гертиха в польській проурядовій пресі, що було свідченням близькості поглядів комуністів та ендеків [43].